

Κίτσος 'Α. Μακρής. Γεννήθηκε στη Λάρισα το 1927 και από το 1926 κατοικεί στο Βόλο. 'Ασχολήθηκε με τη λαϊκή τέχνη του Πηλίου και γενικότερα της 'Ελλάδος. Δημοσίευσε σειρά μελετών οι σπουδαιότερες των όποιων είναι: "Ο ζωγράφος Θεόφιλος", "Πηλιορελτικά φυτοπαράθυρα", "Η Ευλογητική του Πηλίου", "Πηλιορελτικές φορεσιές", "Δύο λαϊκοί ζωγράφοι". Διετέλεσε Διευθυντής Θεσσαλίας του 'Εθνικού 'Οργανισμού 'Ελληνικής Χειροτεχνίας και Σύμβουλος της 'Υπηρεσίας Περιφερειακής 'Αναπτύξεως. Είναι μέλος της Διεθνούς 'Ενώσεως Τεχνοκριτών / A.I.C.A./

31)

MERIAN

Τό Πήλιο, πού αποτελεί τό χῶρο μέσα στόν ὁποῖο θά κινηθοῦμε, εἶναι ἓνα βουνό πού καταλαμβάνει τή νοτιοανατολική πλευρά τῆς Θεσσαλίας. Βρέχεται στά ἀνατολικά του ἀπό τό Αἶγαῖο Πέλαγος καί, σχηματίζοντας μιᾶ στενόμακρη βραχώδη χερσόνησο, ἀγκαλιάζει τόν Παγασητικό κόλπο. Στή μυθολογία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔχει σημαντική θέση. Ἐκεῖ τοποθετοῦσαν τοῦς Κενταύρους, παράξενα τέρατα πού τό μισό τους τό κορμί ἦταν ἀνθρώπινο καί τό μισό ἀλογίσιο. Ἐνας ἀπό αὐτούς, ὁ σοφός Χείρων, ὑπῆρξε καί δάσκαλος τοῦ πρώτου γιτροῦ τοῦ κόσμου, τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐκεῖ ἔγιναν οἱ γάμοι τοῦ Πηλέα μέ τή Θέτιδα, ὅπου ἦταν καλεσμένοι ὅλοι οἱ θεοί τοῦ Ὀλύμπου ἐκτός ἀπό τήν Ἥριδα, ἡ ὅποια θυμωμένη γι' αὐτό ἔριξε τό χρυσό μῆλο μέ τήν ἐπιγραφή "Στήν πιό ὀμορφῆ" πού προκάλεσε διαμάχες. Ἀπό τίς ἀκτές τοῦ Πηλίου ξεκίνησεν ἡ Ἀργοναυτική ἐκστρατεία.

Κατά τήν ἀρχαιότητα δέν κατοικοῦταν τό Πήλιο. Μόνο στίς ἀκτές του ἄκμασαν μερικές σημαντικές πόλεις, ὅπως ἡ Ἴωλκός, οἱ Παγασές, ἡ Δημητριάς καί ἄλλες μικρότερες. Κατά τή βυζαντινὴ ἐποχὴ εἶναι γεμάτο ἀπό μοναστήρια, πού συνεχίζουν τή ζωὴ τους καί κατά τήν Τουρκοκρατία. Γύρω ἀπό τά μοναστήρια, ἀπό τό 16ο αἰῶνα, ἀρχίζουν νά δημιουργοῦνται μικροί οἰκισμοί, κυρίως ἀπό κατοίκους παράλιων καί πεδινῶν γειτονικῶν περιοχῶν. Οἱ ὄροι διαβιώσεως εἶναι καλλίτεροι στός οἰκισμούς αὐτούς γιατί οἱ κάτοικοί τους δέν κινδυνεύουν οὔτε ἀπό τίς πειρατικές ἐπιδρομές, ὅπως στά παράλια, οὔτε ἀπό τίς αὐθαιρεσίες τῶν Τούρκων, ὅπως στά πεδινά. Ἡ γονιμότητα τοῦ τόπου, τᾶ ἄφθονα νερά καί προπαντός ἡ σχετικὴ ἀσφάλεια, δημιουργοῦν εἰνοϊκές συνθῆκες γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν οἰκισμῶν. Πάντως, ὡς τᾶ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα ὑπάρχουν μόνο μικρά χωριά μέ ἀγροτικό-κτηνοτροφικό χαρακτήρα. Κατοικοῦνται μόνον ἀπό χριστιανικό πληθυσμό. Ἡ καθυστερημένη οἰκονομία τους δέν ἐπέτρεπε τό χτίσιμο μεγάλων καί πλούσια διακοσμημένων σπιτιῶν καί ἐκκλησιῶν. Τᾶ ταπεινά χτίσματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἀπό τᾶ ὁποῖα ἐλάχιστα ὑπῆρχαν ὡς τήν ἐποχὴ τοῦ Μεσοπολέμου, δέν δείχνουν καμμιᾶ καλαισθητικὴ φροντίδα. Μά καί στίς λιγοστες ἐκκλησίες, ὅπου συναντοῦμε ξυλόγλυπτα τέμπλα, ἄμβωνες καί δεσποτικούς θρόνους, ἡ τέχνη τους εἶναι συντηρητικὴ. Εἶναι ἀβαθῆ ἀνάγλυφα μέ τᾶ παραδοσιακά συμβολικά θέματα, τήν ἄμπελο, τᾶ παραδείσια πτηνά... Στήν ἀγιογραφία συνεχίζεται, ἀρκετὰ ἀλλαγμένη, ἡ βυζαντινὴ παράδοση, ἀπό ταπεινοῦς λαϊκοῦς ἀγιογράφους, οἱ ὁποῖοι πολλές φορές φθάνουν σέ κάπως ἀξιόλογες ἐπιτεύξεις. Τᾶ ἐλάχιστα ὑφαντά πού διασώζονται εἶναι ἀπλᾶ στήν κατασκευὴ καί διακοσμοῦνται μέ χρωματιστές λωρίδες κατὰ διαστήματα.

Σιγά - σιγά τᾶ χωριά αὐξάνονται σέ ἀριθμὸ καί ἀναπτύσσονται. Οἱ κά-

τοιχοί τους επιδίδονται όχι μόνο στη γεωργία αλλά και στη βιοτεχνία και στο εμπόριο. Το μετάξι, σκέτο ή κατεργασμένο, αποτελεί το σπουδαιότερο προϊόν που εξαγεται σε μεγάλες ποσότητες. Επίσης τρίχινι επενδύτες "κέπες", υφάσματα και άλλα είδη. Δημιουργείται έτσι μία ανθούσα τάξη εμπόρων και βιοτεχνών, που δίνει τον τόνο σ'όλοκληρη τη ζωή των χωριών. Έχουν και τη διάθεση και τη δυνατότητα να χτίσουν μεγαλύτερα σπίτια και να τα διακοσμήσουν. Οι παλιές μικρές εκκλησίες δεν επαρκούν για τις θρησκευτικές ανάγκες των χωριών. Άλλά οι ντόπιοι τεχνίτες δεν είναι επαρκείς ούτε σε αριθμό ούτε σε τεχνική κατάρτιση. Δημιουργείται έτσι η ανάγκη να κληθούν τεχνίτες από άλλες περιοχές με περισσότερο αναπτυγμένη τεχνική. Έρχονται, κυρίως τεχνίτες από την Ήπειρο. Αρχιτέκτονες, λιθογλύφοι, ζωγράφοι, χρυσοχόοι, ξυλογλύπτες, κτίστες και άλλοι. Οι ήπειρώτες αυτοί τεχνίτες έχουν ήδη μία παράδοση, που τη μεταφέρουν και στο Πήλιο.

Η αρχιτεκτονική των σπιτιών ακολουθεί το λεγόμενο βορειοελλαδίτικο τύπο. Τα σπίτια είναι τριόροφα. Οι δύο κάτω όροφοι είναι λιθόκτιστοι με λίγα και σιδερόφρακτα παράθυρα, ενώ ο τρίτος είναι κτισμένος με έλαφρά ύλη και ανοίγεται από πλήθος παράθυρα. Έκει βρίσκεται και ο χώρος υποδοχής της οικογένειας. Ευλόγλυπτα ταβάνια, σκαλιστές πόρτες, χρωματιστοί φεγγίτες, πολλές φορές και ζωγραφίες δίνουν στον όροφο αυτό ζεστασιά και άρχοντιά. Στην καθαυτό αίθουσα υποδοχής συχνά υπήρχε μία ζωγραφική φρίζα, άμέσως κάτω από το ταβάνι με παραστάσεις μεγάλων πολιτειών, της Κωνσταντινούπολης, της Βενετίας, της Βιέννης κ.ά. Τα πατώματα και τα ντιβάνια στρώνονται με πολύχρωμα χαλιά που τα ύφαιναν οι γυναίκες της οικογένειας. Τα χαλιά αυτά έχουν πλήθος διακοσμητικών θεμάτων, γλάστρες, σχηματοποιημένες μορφές ανθρώπων, πτηνών και λουλουδιών καθώς και καθαρά γεωμετρικών μοτίβων. Είναι τα λεγόμενα "κεντητά στον άργαλειό" ύφαντά που άπαιτούν πρηγμένη τεχνική. Στην εκκλησιαστική ξυλογλυπτική εμφανίζονται σκηνές από την Άγία Γραφή και τα Συναξάρια των Άγίων καθώς και άφελεις μεταφορές από την εκκλησιαστική ύμνολογία. Έτσι κάνει την εμφάνισή της δειλά και η ανθρώπινη μορφή. Η τεχνική είναι πιο έλευθερη, το ανάγλυφο τολμηρότερο, ή άπδοση λιγότερο σχηματοποιημένη. Εύκλινητα φυτικά διακοσμητικά γεμίζουν την υπόλοιπη επιφάνεια. Η άγιογραφία δέχεται επιδράσεις από τη δυτικοευρωπαϊκή, κυρίως την ιταλική, ζωγραφική.

Καθώς περνάει ο καιρός τα χωριά του Πηλίου αναπτύσσονται περισσότερο. Οι έμποροι και οι βιοτέχνες πλουσιάζουν και έτσι μεγαλώνει ή κοινωνική τους έπιβολή. Δημιουργείται και προοδεύει ή ναυτιλία. Πολλοί πηλιορείτες ξενητεύονται, συμμετέχουν στη ζωή των έλληνικών παροικιών της Εύρώπης, ζυμώνονται με τα προοδευτικά ιδεολογικά ρεύματα της έποχής τους. Δύο γεγονότα υποβοηθούν τη μεγαλύτερη ανάπτυξη. Στα 1668 παραχωρούνται από το σουλτάνο Μεχμέτ Δ' είδικά οικο-

νομικά και κοινωνικά προνόμια στα χωριά του Πηλίου και στα 1774 η υπογραφή της ρωσοτουρκικής συνθήκης του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή επιτρέπει στα ελληνικά έμπορικά πλοία να ταξειδεύουν, υπό προνομιακούς όρους, στο Αίγαίο και στον Εύξεινο Πόντο. Οί κοινωνίες των χωριών του Πηλίου δεν είναι πια καθυστερημένες και μουδιασμένες, όπως πριν. Έχουν εμπιστοσύνη στις αναπτυσσόμενες δυνάμεις τους, είναι αισιόδοξες, "έχουν μια υποτυπωδη αυτόδιοίκηση, προσπαθούν να κατακτήσουν τη γνώση του φυσικού περιβάλλοντος, να γευθούν τις κατακτήσεις των επιστημών. Σε πολλά χωριά ιδρύονται σχολεία με όργανα φυσικής και χημείας, υδρογείες και ουράνιες σφαίρες, μηχανήματα πρωτόγονου ηλεκτρισμού. Δίπλα στα σχολεία οί βιβλιοθήκες κλυτίζονται με πολλά συγγράμματα. Οί λόγιοι ταξειδεύουν στην Εύρώπη, έρχονται δε έπαφή με εκπροσώπους του Διαφωτισμού και μεταφράζουν ή συγγράφουν ανέλογα βιβλία. Στην λαϊκή τέχνη το φαινόμενο αυτό αντανακλάται με την εμφάνιση ήθογραφικών και τοπιογραφικών θεμάτων και με την έντονη επίδραση του Βιεννέζικου μπαρόκ. Όχι μόνον στα σπίτια, αλλά και στις ζωγραφίες των εκκλησιών βλέπουμε τοπία, νεκρές φύσεις καθώς και άνήσυχια μπαρόκ διακοσμητικά. Στην εκκλησιαστική ξυλογλυπτική συχνά αποδίδονται σκηνές από την καθημερινή ζωή. Άγροτικές ασχολίες, κυνήγι, διάκοι, επαγγελματικές εργασίες, έθιμα, αποδίδονται με ζωντάνια και ρεαλισμό. Σε λίγες περιπτώσεις τά γλυπτά χρωματίζονται. Έτσι, χρώμα και όγκος, με την ίδια αντίληψη δοσμένα, δημιουργούν σύνολα γεμάτα αλήθεια και δύναμη. Άκόμα και όταν εμφανίζονται τά παραδοσιακά συμβολικά θέματα, ο τρόπος που αποδίδονται είναι τόσο ζωντανός, που φαίνονται σαν να άδειασαν από τό συμβολικό τους περιεχόμενο και να ξαναγύρισαν στην άπλή τους φυσική κατάσταση.

Στους εξωτερικούς τοίχους των εκκλησιών, και περισσότερο στις κόγχες του ίεροῦ τους έντοιχίζονται χαμηλά ανάγλυφα, σχεδόν επίπεδογλυφα, με μια τεχνική που προδίδει ανατολική επίδραση. Δικέφαλοι άετοί, βυζαντινό σύμβολο, καθώς και ρόδακες, σχηματοποιημένες παραστάσεις ναών, άνθοδοχεΐτα, τά σύμβολα των τεσσάρων Ευαγγελιστών καθιέρωντες είναι τά πιο συνηθισμένα θέματα. Ένδιαφέρον παρουσιάζουν και οί ανάγλυφες μορφές Άγλων, και ιδιαίτερα των δύο καβαλάρηδων Δημητρίου και Γεωργίου για τους οποίους ή άγάπη του ελληνικού λαού δεν προέρχεται μόνον από τη χριστιανική πίστη αλλά και από τό θαυμασμό προς τη λεβεντιά τους. Πολλά από τά λίθινα αυτά ανάγλυφα ήταν αρχικώς ζωγραφισμένα, αλλά έπειδή βρσκονται στο ύπαιθρο, ή βροχή και ο ήλιος έσβυσαν τά χρώματά τους, "ιχνη των όποιων συναντώνται σπανίως.

Στη μεταλλοτεχνία, αν και υπήρξαν στο Πήλιο άρκετοί καλοί τεχνίτες, δεν δημιουργήθηκε τοπικό στυλ αλλά ακολουθούνται οί τύποι και οί διακοσμήσεις που συναντώνται σ'όλοκληρη τη ν υπόβουλη στους Τούρκους Βαλκανική.

Είναι φυσικό στο Πήλιο, όπως και σ'όλοκληρη τήν Ελλάδα, ανδρική φορεσιά να ήταν ή φουστανέλλα. Υπάρχουν όρισμένες ένδεξιεις σε παλιά κιθανάγλυφα και σε άλλες όπεικονόσεις. Έπειδή, όμως, όπως σημειώσαμε, κυρίαρχο κοινωνικό στοιχείο καθίστανται οί έμποροι, βιοτέχνες και ναυτικοί, τελικώς επικρατεί ή δική τους φορεσιά, ή φαρδειά βράκα. Για τή γυναικεία φορεσιά τά πράγματα διαφέρουν. Έπειδή οί κάτοικοι του Πηλίου προέρχονται από διάφορες περιοχές, παράλιες και στεριανές, ή πηλιορείτικη γυναικεία φορεσιά είναι ένας συγκερασμός "νησιώτικων" /στών όρο αυτό περιλαμβάνονται και τά ναυτικά κέντρα τής κυρίως Ελλάδος/ και "στεριανών". Το σχήμα τής φορεσιάς αυτής με τό μούστο και τό ~~XXXX~~ πτυχωτό φουστάνι έχει στοιχεία νησιώτικα. Τά άνασημωμένα μανίκια θυμίζουν στεριανή φορεσιά. Στη μέση φοριόταν πάντα ζώνη με μεγάλη επίχρυση ή επάργυρη πόρπη. Τά χρώματα τής φορεσιάς αυτής διέφεραν κατά τήν ηλικία των γυναικών. Τά κορίτσια και οί νιδπαντρες φορούσαν άνοιχτόχρωμα, οί πιο ηλικιωμένες γυναίκες σκούρα καφέ, μπλέ ή μώβ και οί χήρες μαύρα.

Από τήν τέταρτη δεκαετία του 19ου αιώνα ή μικρή έλεύθερη Ελλάδα άναζητεί τά πρότυπο τής πνευματικής της ζωής στην κλασσική αρχαιότητα. Η κίνηση αυτή είχε αρχίσει παλιότερα και έπιτείνεται με του δεσμούς με τήν νεοκλασσική Βαυαρία. Γλυσσα και τέχνη ίδανικό τους έχουν τό κλασσικό κάλος. Τά πνευματικά και καλλιτεχνικά δημιουργήματα τής Τουρκοκρατίας θεωροϋνται προϊόντα μιας "σκοτεινής εποχής". Το πνευματικό αυτό κίνημα έχει τον άντικτυπό του και στα μέρη τής Ελλάδος που παρέμεναν άκόμμ υπό τήν τουρκική κυριαρχία. Αργότερα υπό τήν επίδραση του ρωμαντισμού και από τήν άνάγκη να άντικρουσθούν οί θεωρίες του Φαμεράϊγερ άναθερμαίνεται τό ενδιαφέρον για τά δημιουργήματα τής Τουρκοκρατίας.

Συγχρόνως, στην περιοχή που μελετούμε, δημιουργείται τό έμπορικό και βιομηχανικό κέντρο του Βόλου, όπου συγκεντρώνεται όλη ή οικονομική και πολιτισμική δραστηριότητα τής περιοχής. Ο ρόλος των χωριών καθίσταται δευτερεύων. Η λαϊκή τέχνη, έκφραση χωρικής ζωής, χάνει τήν κοινωνική της βάση. Η παρακμή της είναι ραγδαία. Αυτό έπιτείνεται με τήν άπελευθέρωση τής Θεσσαλίας στα 1882, όποτε οί κοινωνικές διαφοροποιήσεις δημιουργοϋν εύνοϊκές συνθήκες για τήν άνάπτυξη ενός καθαρά άστικού πολιτισμού. Έπισημαίνονται, φυσικά, επιβιώσεις σε μερικούς κλάδους, όπως στη μεταλλοτεχνία και στη ζωγραφική.

Ο θαυμασιος αυτός πολιτισμός, που άνθισε κάτω από τόσο δύσκολες συνθήκες, άφησε άφθονα κατάλοιπα σ'όλοκληρο τό Πήλιο. Αυστυχώς κατά τήν τελευταία τριακονταετία ή φθορά τους υπήρξε σημαντική. Τά πολεμικά γεγονότα του τελευταίου πολέμου, ή άγνοια και ή ανακαινιστική μανία των ιδιοκτητών σπιτιών και των επιτρόπων εκκλησιών κατέστρεψε μέγα μέρος τους. Μεγάλη καταστροφή προκάλεσαν

οί σεισμοί τοῦ 1955 οἱ ὅποιοι κατερέπωσαν μέγιστο ποσοστό τοῦ οἰκοδομικοῦ ὄ-
γκου τοῦ Πηλίου, μέ τούς θησαυροῦς καὶ περιεῖχε. Ἡ καί αὐτά που ἀπέμειναν, καί
δέν εἶναι λίγα, διηγοῦνται μέ τρόπο πειστικό τῆ γοητευτικῆ ἱστορία ἑνός ἰδιό-
τυπου πολιτισμοῦ καὶ ἔνθισε στίς δασυμένες πλαγιές τοῦ βουνοῦ τῶν Κενταύρων.

ΚΙΤΥΟΣ Α. ΜΑΚΡΗΣ